

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Irodalomtudományi Doktori Iskola,

Irodalomtudományi Doktori Program

Iskolavezető: Prof. dr. Thomka Beáta DSc

Tóth Csilla

**Polgár és kontextusa: identitás és narratív technika Márai Sándor pályáján,
1930-1935**

Kontextuális-kulturális narratológiai közelítés

PhD értekezés tézisei

Témavezetők:

Dr. habil. Mekis D. János

Dr. habil. Milbacher Róbert

PTE-BTK

Pécs, 2016

Tartalom

I. A disszertáció elméleti kiindulópontja, célkitűzése

II. A disszertáció felépítése

III. Összegzés

**IV. Dr. Kálmán C. György (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet)
opponensi véleménye**

**V. Dr. Gintli Tibor (ELTE BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti
Tanszék) opponensi véleménye**

VI. Válasz az opponensi véleményekre

VII. Szakmai önéletrajz

VIII. Publikációs jegyzék

I.A disszertáció elméleti kiindulópontja, célkitűzései

A disszertáció a kontextuális-kulturális narratológia elméleti háttere alapján vizsgálja Márai Sándor életművének 1929 és 1935 közötti szakaszában az identitás szociálpszichológiai témájához kapcsolódó epikai műveket, melyek a következők: *Idegen emberek* (1930), az *Egy polgár vallomásai* első kötete (1934), *Bolhapiac* (1935), *Válás Budán* (1935). A narratíva kulturális-társadalmi beágyazottságának elve szerint a narratív poétikai elemzés nem a szövegből, hanem a diskurzusból, mint kulturális egységből indul ki.¹ A választott közelítésmód a rekontextualizáció elvét érvényesíti, ami a Márai-recepció mindkét szakaszában központi szerepet játszó polgár fogalmát jelöli ki deprecizált valóságelemként.² A polgár fogalma, a polgári identitás témája a korabeli középosztály diskurzusok közé helyezi a műveket, amiket a diskurzus aktív részeseinek tekintek és a polgári identitás válságára adott reakcióként vizsgálom. A regények, „a narratív formák társadalmilag konstruált kognitív erőként”³ részt vesznek a kultúra, a mentalitás, akár az intézmények formálásában, valamint a kulturális reprezentációk nagy szerepet játszanak a szociokulturális identitás alakulásában.⁴ Az elsődleges kontextus⁵ középosztály diskurzusa legfontosabb vonatkozási pontjainak áttekintése interdiszciplináris kutatást, a korszakra vonatkozó legfontosabb társadalomtörténeti, mentalitástörténeti, fogalomtörténeti kérdések áttekintését igényli. A narratív poétikai elemzés a kontextuális-kulturális narratológia legérdekesebb kérdését, a formai szemantizációt tartja szem előtt, az egyes formai eljárások jelentését kutatja. A formai elemek, a narratív struktúra és a kontextus egymásra vonatkoztatott vizsgálata azt járja körül, hogy az adott művek hogyan és milyen sajátos irodalmi eszközökkel járultak hozzá a harmincas évek középosztály-diskurzusához és a korszak társadalma önképét meghatározó kettős struktúrához.

¹ Wolfgang HALLET, *Az intertextualitás mint a kultúratudományos irodalomtudomány módszertani alapvetése*, Helikon, 2014, 2. sz., 216.

² Wolfgang ISER, *A fiktív és az imaginárius: az irodalmi antropológia ösvényein*, Bp., Osiris, 2001, 25-26.

³ Ansgar NÜNNING, *Surveying Contextualist and Cultural Narratologies: Towards an Outline of Approaches, Concepts and Potentials*=Hg. Sandra HEINEN, Roy SOMMER, *Narratology in the Age of Cross-Disciplinary Narrative Research*, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2009. 64

⁴ Roger CHARTIER, *A világ mint reprezentáció*=szerk. KISANTAL Tamás, *Narratívák*, 8., *Elbeszélés, kultúra, történelem*, Bp., Kijarat Kiadó, 2009, 48.

⁵ TAKÁTS József, *Nyolc érv az elsődleges kontextus mellett*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2001, 3-4. sz., 316.

A disszertáció másik lényeges elméleti háttere a kontextuális-kulturális narratológiához szorosan kapcsolódó funkciótörténet.⁶ A művek recepciótörténeti áttekintése helyébe a funkciótörténeti vizsgálat lép, amit a diskurzus kulturális egységként való felfogása és az irodalmi mű kultúra-alakító szerepe, valamint a multiplikált kontextus elve indokol. Ezt a tág értelemben felfogott társadalmi-kulturális szerepet különösen jól érzékelteti a Márai recepció, ami megszakíttósága folytán a 20. század harmincas és kilencvenes éveiben is a középosztály, illetve a polgár, polgárosodás diskurzusának részese volt, mindkét alkalommal a magyar irodalom domináns funkciójának tartott képviselői hagyomány alapján. Márai esetében nemcsak a művek, hanem a szerző képe⁷ is különösen aktív szerepet játszott a diskurzusokban, ezért a funkciótörténeti vizsgálat a szerző képének alakulástörténetével egészül ki.

II.A disszertáció felépítése

A felvázolt elméleti alapvetés és célok határozzák meg a szerkezetet, amit az irodalomtörténet, a pálya alakulástörténete keresztez. Az elméleti háttér, a kontextuális-kulturális narratológia és a funkciótörténet rövid ismertetését az első fejezet végzi el, amit a harmadik fejezetben a rekontextualizáció, a harmincas évek középosztály diskurzusainak áttekintése (Szekfű Gyula: *Három nemzedék* (1920), Szekfű Gyula: *Három nemzedék ...és ami utána következik* (1934), Weis István: *A mai magyar társadalom* (1930), Szabó Dezső: *A magyar középosztály megteremtése* (1935), a Cobden *A középosztály és a vajúdó világ* (1935) és a Korunk Szava folyóiratok középosztály ankétja (1933), majd a polgár szó fogalomtörténeti elemzése követ. A második fejezet témája az *Idegen emberek* című regény, melyben az identitás témája első ízben jelenik meg a hős/szereplő élettörténeti elbeszélésével összekapcsolódva. A negyedik fejezet az *Egy polgár vallomásai* első kötetének értelmezése. Önálló műként való tárgyalását narratív poétikai eszközeinek különbsége valamint társadalmi-kulturális beágyazottságának eltérő mértéke indokolja. A művet a polgárság identitásválságára adott reakcióként vizsgálom. Az ötödik és a hatodik, a *Bolhapiac* és a *Válás Budán* című művekkel foglalkozó fejezetek az életmű és a tömegkultúra viszonyát értelmezik újra. A *Bolhapiac* novelláinak többsége az identitást meghatározó szociális reprezentációk működését képezi le. A *Válás Budán* kontextusának deprivatizált valóságeleme a válás, a

⁶ A funkciótörténetről lásd bővebben: TÓTH Csilla, *Kontextuális-kulturális narratológia és funkciótörténet*, Helikon, 2014, 2. sz., 170-181.

⁷ Sandra Heinen, *Das Bild des Autors. Überlegungen zum Begriff des „impliziten Autors“ und seines Potentials zur kulturwissenschaftlichen Beschreibung von inszenierter Autorschaft*, Sprachkunst, 2002, 2. sz., 327-343.

narratív és figuratív értelmezést a válás korabeli diskurzusainak áttekintése előzi meg. A disszertációt az eredmények összefoglalása zárja.

III.Összegzés

Márai Sándor 1930-1935 közötti pályaszakaszának meghatározó sajátossága, hogy az identitás szociálpszichológiai témája központi szerepbe kerül, és különböző narratív formához kapcsolódik, melyek közül a legjelentősebb az elbeszélői hang polifóniája és az élettörténeti monológ (*Egy polgár vallomásai, I, Válás Budán*). A vizsgált pályaszakasz további jellegzetessége a metafikciós tendenciák felerősödése (*Idegen emberek, Bolhapiac*), és a tömegkultúra elemeinek beépülése az irodalmi műbe (*Bolhapiac, Válás Budán*). Ezek a sajátosságok az életmű jól elkülöníthető szakaszává teszik a tárgyalt korszakot, szembeállítva a pálya a szakirodalom által már alaposan feltárt kultúrkritika attitűdjei által jellemzett későbbi, 1935 utáni szakaszaival.

Az *Idegen emberek* metafikciós tendenciái, a stilizáció és a narratív invenció révén a modern regény dilemmáival való szembesülés regénye. Formai elemei a későbbi regénytípust (az elbeszélőt leváltó hős monológja) vetítik előre, a freudista regényírás alternatíváját képviseli Márai pályáján. A regényíró feladata leszűkül: a tudat teljességre törekvő ábrázolásával szemben a személyiség egy része, az identitás a témája. A stilizáció az irodalmi modernség nyelveit mutatja fel tárgyként:⁸ a berlini koraexpresszionizmus jellegzetes témája, az én szétesése a traumatizált identitás, az identitásvesztés témájának variációjaként jelenik meg, a stílusirányzat motívumai (a perszonifikált közlekedési eszközök, a tenger, az állatok) a nyelvi-kulturális idegenség szempontjából értelmeződnek át. Az elbeszélés, az egyéni élettörténet eredményeként létrejövő új identitás nem jelent visszatérést a premodern, származáson, valláson alapuló identitásfogalomhoz: önreflexión és egyéni döntésen alapuló modern identitás, melynek lényeges eleme az önazonosság nyelvi-kulturális meghatározottságainak belátása. A személy önazonosságát megteremtő tudat ábrázolása elválaszthatatlan a formai elemektől: a beágyazás, a metalepszis az elbeszélt és az elbeszélői tudat közti szakadás hangsúlyozásával a tudatábrázolás igazságérvényére és relevanciájára kérdez rá.

A rekontextualizáció a polgár fogalom használatát, jelentéseit és a középosztály diskurzust vizsgálta. A korabeli társadalom önképét a kettős struktúra⁹ határozta meg, aminek két

⁸ M. M. BAKHTIN, *Discourse in the Novel*= M. M. B., *The Dialogic Imagination, Four Essays*, ed. Michael HOLQUIST, University of Texas Press Austin, [1981] 1996, 361-362.

⁹ ERDEI Ferenc, *A magyar társadalom a két háború között, 1-2.*, Valóság, 1976, 4.sz., 22-53, 1976, 5. sz., 36-58.

alkotóeleme (keresztény, úri középosztály – zsidó polgárság) aszimmetrikus ellenfogalomként működött.¹⁰ A konzervatív és a fajvédő középosztály diskurzus közös jellegzetessége, hogy a *meglévő* polgárság nem tartozott bele a középosztályba. A magyar középosztály megteremtésének programjaiban nem szántak szerepet a *meglévő* polgárságnak: a diszkurzív térben a polgárság kirekesztődött a 19. század óta a nemzet gerincének tartott középosztályból, a fajvédők pedig radikális megoldásokat követeltek (Szabó Dezső, 1935). A a húszas-harmincas évek középosztály-diskurzusainak új fejleménye, hogy a polgárság, zsidóság egymással felcserélhető, egymást kölcsönösen stigmatizáló fogalommá vált, ami további, egymásnak ellentmondó pejoratív fogalmi azonosításokkal (bolsevik, kommunista, liberális, tőkés, urbánus) terhelődött az aszimmetrikus ellenfogalom tagjaként.¹¹ Ezzel párhuzamos jelenség a polgári identitás válsága: a korábbi, egyéni teljesítményen és döntésen, valamint az állampolgári jogegyenlőség gondolatán alapuló modern identitáskonstrukciókat egyre inkább a származáson, vallási, etnikai hovatartozáson alapuló, premodern identitáskonstrukciók szorították ki. A polgárlét 19. századi identifikációs bázisa (kulturális gyakorlat, életmód, csoportidentitás)¹² megsemmisült.

Az Egy polgár vallomásai identitásregényként az identitás szociálpszichológiai fogalmát és alakulását állítja előtérbe, de nemcsak tartalmi elemei által: a regény legszembetűnőbb sajátossága a hibrid konstrukciók¹³ jelenléte és az identitás témájával való összekapcsoltsága, ami az elbeszélői hang összetettségében nyilvánul meg. Ez a különböző nyelvek, ideologémák, szociális reprezentációk¹⁴ az elbeszélői hangba való beépülésével valósul meg. A hibrid konstrukciók legfőbb szerepe az egymással dialogikus viszonyban álló, egymással vitázó „nyelvek” felidézése. Forma és kontextus összeszövődöttségét a hibrid konstrukciók működése jelzi: egyrészt képesek a különböző társadalmi rétegek, csoportok határait kijelölő valóságelemekről alkotott szociális reprezentációkat felidézni (pl. a bank) másrészt a

¹⁰ Reinhardt KOSELLECK, *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*, Bp., József Műhely, 1997.

¹¹ KÖVÉR György, *A magyar középosztály-teremtés programja és kudarcai, Fogalomtörténeti áttekintés a reformkor végétől a nagy válság kezdetéig*=szerk. K. Gy., *Zsombékok: a középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig, Társadalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Századvég, 2006, 77-160.

¹² GYÁNI Gábor, *Fejezetek a polgárság hazai történetéből*, Múltunk, 2000, 3. sz., 52-85.

GYÁNI Gábor, *Rendi polgárság, régi-új polgárság, pest-budai polgárok*=GY. G., *Az urbanizáció társadalomtörténete*, Kolozsvár, Komp-Press, 2012, 67-86.

¹³ M. M. Bakhtin, *Discourse in the Novel*= M. M. B., *The Dialogic Imagination. Four Essays*, ed. Michael HOLQUIST, University of Texas Press Austin, [1981] 1996, 304.

¹⁴ Sergei MOSCOVICI, *A szociális reprezentáció elmélete*=Sergei MOSCOVICI, *Társadalomlélektan*, Bp., Osiris, 2002, 274.

keletkezési kontextus vitaszituációját előhívni (pl. az asszimiláció mélysége). A narratív olvasatot figurális olvasat egészíti ki.¹⁵ A mellékalakok elrendezése és a motívumok, különösen a színjáték és a szerepjáték motívuma valamint a hibrid konstrukciók együttesen a polgári identitás és általában az identitás viszonylagosságát, szerepszerűségét és az identitások felcserélhetőségét és egymásba alakulását sugallják.

A mű recepciótörténete párhuzamot mutat A Toll című folyóirat egyik fontos törekvésével: a fogalmak tisztázásának programjával, melynek lényege a polgár, polgárság rehabilitálása a stigmatizáló szóhasználat ellenében. A mű irányadó kritikusai A Toll urbánus munkatársai voltak, akik polgári irodalomként (Hevesi András), baloldali irodalomként (Cs. Szabó László), valóságirodalomként (Zsolt Béla) értelmezték a művet. A Toll az esztétikum önelvűségével szemben az irodalom elkötelezettségét hangsúlyozta, ezzel az új tárgyiasság irodalomfogalmát érvényesítette. Az irányzat több sajátossága érvényesült, így például a tömegkultúrához való elfogadó viszony, valóságirodalom. Az *Egy polgár vallomásai* első kötete a kassai polgárság ábrázolásával teljesítette be a fogalmi tisztázás programját, szembeszállva az aszimmetrikus ellenfogalmakkal. Azonban nemcsak a mű, hanem a szerző képe is ágensként viselkedett a társadalmi rétegek képviselőtéért folytatott harcban. A mű, a kritikusok és a kisebb részben a történeti szerző által létrehozott szerző képének lényeges eleme a polgári irodalom képviselőinek, az asszimiláns polgári íróknak, Márainak és Zsolt Bélának az együttes szerepeltetése. Összetartozásuk a magyarországi németiség és zsidóság közös sorsát, az asszimiláns sorsot jelképezte. Az *Egy polgár vallomásai* nemcsak egyszerűen a felvidéki cipszer polgárság 1867-1914 közötti történetét meséli el, hanem az asszimiláns polgárság útját is.

Az értekezés a fentiekkel összefüggő eredménye a történeti szerző az irodalmi intézményrendszerben elfoglalt helyének pontosítása, A Toll és Márai eddig feltáratlan viszonyának a bemutatása. A Toll 1935-ig fontos szellemi műhelye volt Márainak, különösen 1929-1930 között jelentek meg itt írásai, de a folyóirat fogalomtisztázó programját az *Egy polgár vallomásai* első kötetével és a szerző képével teljesítette be. A multiplikált kontextualizáció¹⁶ vizsgálatát a recepció megszakítottsága, 1989 utáni újabb jelentős szakasza indokolja, amikor a mű újra részt vett a polgári identitás alakításának folyamataiban. A mű

¹⁵ THOMKA Beáta, *Életrajzi fikció, biotext, a szerző mint metalepszis*=szerk. MEKIS D. János, Z. VARGA Zoltán, *Írott és olvasott identitás, Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, Pécs, Bp., L'Harmattan, PTE, 2008, 226.

¹⁶ Wolfgang HALLET, *Az intertextualitás mint a kultúratudományos irodalomtudomány módszertani alapvetése*, Helikon, 2014, 2. sz., 221-222.

domináns funkcióhipotézise („a polgárság írója”) szorosan kapcsolódott a rendszerváltás politikai eseményeihez. Paradox módon az irodalomtörténet-írás parakletoszi funkciója¹⁷ gátolta meg a történetiség szempontjainak érvényesítését a Márai-kritikában, ami a kilencvenes években is jellemző vonása maradt. Míg az *Egy polgár vallomásai* a harmincas évekbeli recepciójának domináns funkcióhipotézise (a „polgárság írója”) változatlan maradt, addig a kontextuális-kulturális narratológiai történeti vizsgálat eredményeként eltérő funkcióhipotézis állítható fel. A mű funkcióhipotézise implicit funkciómodellje és külső valóságvonatkozásai (polgárság, középosztály) alapján a korban egyre nagyobb szerepet játszó merev, premodern identitásfogalommal való szembeszállás, az identitásalakulás valós folyamatának és kulturális -társadalmi meghatározottságainak bemutatása. Az *Egy polgár vallomásai* első kötete jelentős tényezője volt a társadalom önképét meghatározó kettős struktúra ellendiskurzusának.

A *Bolhapiac* című novelláskötetben a korabeli tömegkultúra, a panoptikon szerkesztőelve érvényesül. A panoptikum és a modern nagyváros rendezőelve a hierarchikus viszonyokat felváltó parataxus és a metonimikusság, az expresszionizmus és az új tárgyiasság kedvelt szerkesztőelvei. Az értelmezés a textuális materializmust követve, a könyvet tárgyként, azaz a szövegek és az illusztrációk együtteseként szemléli. Székely-Kovács Olga rajzai hozzájárulnak a kötet panoptikumszerűségéhez, sőt erősítik az egyes szövegek metaleptikus jellegét, a befogadó maga is részévé válik a kötetbeli panoptikumnak (pl. *Ronda nő, kalapban, Teddy*). A kötet invenciója, hogy a bámészkodást egy más médiumba és társadalmi közegbe helyezi, ami a panoptikumbeli látogató nézőpontjának átfordításával jár együtt: mindez a szociális reprezentációk működését, a társadalmi tekintetet jelöli ki a kötet témájául. A *Bolhapiac* művészi szempontból sikeres törekvés a populáris regiszter és a magas irodalom közelítésére, és ebből a szempontból egyedülálló kötet Márai pályáján. A tömegkultúra egyes jelenségei úgy épülnek be a szövegbe, hogy formai elvvé válva a modern nagyváros szociálpszichológia jelenségeit ábrázolják.

A *Válás Budán* (1936) az identitás kérdését a kor aktuális társadalmi vitái közé helyezve új narratív poétikai eszköz, az élettörténeti monológ formájában jelenítette meg, és ezzel új identitáskonstrukciót mutatott fel. A mű hőskötése révén a középosztály diskurzusokba ágyazódott be, a polgári házasság intézményének válságához, a válás témájához kapcsolódva.

¹⁷ DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Akadémiai Kiadó, Bp., 2004, 23.

A válás diskurzusának vizsgálata a mű szövegébe beíródó korabeli jogi, orvosi szövegekre irányult. A regény hangsúlyos de pragmatizált valóságeleme a válás, ezen belül is az ún. hűtlen elhagyás esete, ami a korban a közös megegyezést helyettesítette. A mű narratív és figurális elemzése a tendenciózus zárlattal (a válás erkölcsi elutasítása a házasság védelmében) ellentétes képet mutat. A regény első, heterodiegetikus részének uralkodó narratív eszköze a szereplőhöz kötött fokalizáció: az elbeszélő értékrendje, világlátása közel áll a szereplőhöz (hős1), ám a narrátori stratégia része a hős értékrendjének, világlátásának elbizonytalanítása. A homodiegetikus részben a hős2 beléptetésével a narratív beágyazás során a narratív tudás megoszlása megfordul: a hős2 tudása kiterjed azokra a területekre is, ahol a hős1 és a hozzá közel álló narrátor nyilvánvalóan nem kompetens (álmok, szexualitás). Lényeges a szereplőhöz kötött (hős1) fokalizáció fókusza, ami a társadalmi szerepeken alapuló szociális identitásra korlátozódik. A hős2 viszont már szociális identitását elveszítve lép be a cselekménybe, monológja élettörténeti monológnak tekinthető, ezzel teremti meg önazonosságát, ezért a monológ a narratív pszichológia élettörténeti monológjának feleltethető meg.¹⁸ A hős2 létrejövő új identitása egyszerre feltétele és eredménye a történetmondásnak.

A szövegek egymás mellé helyezésének módszertani elve szerint a regényben megjelenő monológformát a korban népszerű, a populáris regiszter ún. vidám monológjai mellé helyezve vizsgáltam. A kabaré vidám monológjainak identitáskonstrukciói panelek mentén épültek fel, a figura azonossága gyorsan megteremtődött, és társadalmi sztereotípiákhoz kapcsolódott (pl. cigány, tót monológok a kabaréban). A hős2 monológja a szociális identitás merev sémáival szemben (osztály, foglalkozás, nem) új, kizárólag a személyes élettörténeten alapuló identitáskonstrukciót mutat fel, ami a korban az egyre erősödő premodern identitásfogalom ellendiskurzusának tekinthető. A pusztán a személyes élettörténeten alapuló új identitásmodell lebontja a szociális identitás osztályhoz, foglalkozáshoz, valláshoz kötött uralkodó modelljét. A *Válás Budán* társadalmi-lélektani regényként az élettörténeti monológ formájában olyan új identitáskonstrukciót mutat fel, ami szemben állt a kor politikai célokat, a kirekesztést szolgáló merev, származáson és vallási hovatartozáson alapuló identitásfogalmával, és az identitást az egyéni élettörténettel azonosította. Funkciója az aszimmetrikus ellenfogalmakkal és a kettős struktúrával szembeni ellendiskurzus megteremtése volt.

¹⁸ Dan P. McADAMS, A történet jelentése az irodalomban és az életben=szerk. LÁSZLÓ János, THOMKA Beáta, *Narratív pszichológia, Narratívák 5.*, Bp., Kijarat Kiadó, 2001, 157-175.

A polgári kultúra diffúziójában¹⁹ nem a történeti szerző, az író és a publicista nézetei, hanem maguk a művek játszottak szerepet. A *Válás Budán* és Márai a harmincas-negyvenes években íródott sikerkönyvei hozzájárulásnak tekinthető a polgári kultúra terjedésének folyamatához, hiszen igen nagy példányszámban megjelent művei funkcionálisan az egyébként a harmincas évektől tért hódító tömegkultúrához tartoztak,²⁰ és a polgári életformát, értékvilágot, életgyakorlatot közvetítették, mellyel nemcsak a meglévő polgárság tudott azonosulni, hanem a feltörekvő társadalmi rétegek számára is mintaként is szolgálhatott. Irodalom és tömegkultúra között tehát kölcsönös, kétirányú folyamatot figyelhetünk meg, az átmeneti kulturális zónák²¹ jelenségeként.

¹⁹ GYÁNI Gábor, *A középosztály társadalomtörténete a Horthy-korban*, Századok, 1997, 6. sz., 1267.

²⁰ GYÁNI Gábor, *A kultúra adásvétele*, Budapesti Negyed, 1997, 16-17. sz., 8.

²¹ Uo.

IV. Opponensi vélemény

**Tóth Csilla: Polgár és kontextusa: identitás és narratív technika Márai Sándor pályáján,
1930-1935**

Kontextuális-kulturális narratológiai közelítés

című doktori értekezéséről

Tóth Csilla disszertációja átgondolt, alapos és igen értékes munka. Úgy dolgozza föl Márai Sándor legfontosabb pályaszakaszát, hogy nemcsak a közvetlen magyar és világirodalmi kontextusra van tekintettel, hanem az egész életműre is, és elemzései, értelmezései rendkívül tanulságosak *általában* is: módszerei, hozzáállása, eredményei minden narratív szöveg értelmezésekor hasznosnak vagy gyümölcsözőnek bizonyulhatnak. Előre összefoglalva tehát: a disszertációt igen nagyra értékelem, és feltétlenül javaslom a doktori cím odaítélését.

A disszertáció szerkezete – még ha ez nem látszik is első pillantásra – különös, és talán veszélyes vállalkozásnak is tekinthető. Egyik jellegzetessége ugyanis az, hogy az egyes részek célja, iránya, megközelítése nagyon különbözőnek tetszik. Ha most rövid (és nagyon elnagyolt) képet adok erről a struktúráról, talán érthető lesz a veszély, amire gondolok.

A „Bevezetés” utáni fejezet az Idegen emberek újraértelmezése és rehabilitálása: célja az, hogy az eddig félresikerültnek, furcsának, esetleg egyenesen zseniének tekintett művet akként értelmezze, hogy megmutassa a korszak egészen friss törekvéseit, amelyeket Márai rendkívül tudatosan és nagy műgonddal épített bele a szövegbe. Tóth Csilla amellet érvel, hogy mindaz, amit a kortársak nem (vagy nem eléggé) vettek észre a szövegben, az teszi igazán eredetivé, korszerűvé és Márai pályáján is előremutatóvá a művet – más olvasási módot javasol, és (számomra legalábbis) bizonyítja, hogy érdemes újraolvasni és nagyra értékelni a művet. Utána viszont, nyilvánvalóan az Egy polgár vallomásai előzetes körülményeként, a polgár kategóriájának 30-as évekbeli magyar kontextusáról következik egy fejezet: durván azt mondhatnánk, fogalomtörténet és szociológia, a kategória körüli viták és a korabeli szóhasználat körképe. Majd a (talán leghíresebb, legismertebb, és kétségkívül egyik csúcspontnak számító) mű, az Egy polgár vallomásai narratológiai elemzése következik, ahol

a disszertáció az elbeszélés jellegzetességeit az identitás kérdésével köti össze: azt vizsgálja, hogyan képződik meg a szövegben, a szöveg révén az az önazonosság, amit azután a „polgár” elnevezéssel illet alkotó és recepció egyaránt. A következő fejezet ez utóbbira összpontosít: arra, hogy hogyan alakult Márai képe a regény megjelenésekor és utána, milyen tényezők (és milyen aktorok) és hogyan játszottak szerepet abban, hogy a mű és szerzője ilyen vagy olyan helyet foglalt el a kor (és a későbbi korok) közönségének tapasztalatában. Ezt követi egy kevésbé ismert és a Másai-irodalomban is elhanyagoltabb mű, a Bolhapiac analízise, majd a Válás Budán narratív elemzése zárja a dolgozatot, s e két fejezetben nagyobb hangsúlyt kap Márai írásának és a tömegművészetnek a viszonya.

Ismétlem, ez nagyon leegyszerűsítő és távlati kép, de aki csak ennyit látna a dolgozatból, joggal aggódna: nem arról van-e szó, hogy a disszertáció szerzője egymás mellé tesz egymástól független, más-más célú és tárgyú, eltérő módszertanú és különböző megközelítésű szövegeket, amelyeket legfeljebb Márai neve kapcsol össze. A leghatározottabban kijelentem, hogy erről szó sincs. Tóth Csilla azért választott veszélyes utat, mert disszertációjának fejezetei látszólag ennyire sokfélék – valójában azonban nagyon szorosan (Márai nevéénél sokkal szorosabban) összekapcsolódnak a részek, és pedig a narratív elemzés, az identitás problémájának központi szerepe és a szövegek társadalmi beágyazottságának vizsgálata révén. Vagyis: a disszertáció csak a legfelületesebb olvasásra – ami alig megy túl a tartalomjegyzéken – tűnhet úgy, hogy ezt-azt akarna mondani Márai egy-két művéről: sokkal inkább az a tétje, hogy hogyan zajlik az elbeszélés eszközeivel az identitás megalkotása, hogyan kapcsolódik ez a környező társadalmi kontextushoz, és továbbmenve: milyen társadalmi közeg az, amely ezt (kortársként vagy utókoroként) így vagy úgy interpretálja. Mindez pedig beleágyazódik a korszak olyan irodalomszociológiai kérdéseibe, mint a nagyközönség várakozásai, a tömegtermelés, az irodalmi műveltség, az újítás iránti fogékonyság. Ezek szorosan összefüggő kérdések, és a disszertációnak ez a valódi magja: noha minden lapján Márairól van szó, mégsem egészen ő, hanem ez a történeti és elméleti probléma a főszereplő.

Még egyszer tehát: a mozaikosság, a fejezetek széttartósága *látszólagos*. Nagyon is összefogott és gondosan átgondolt szövegről van szó, amely éppen attól lesz (legalábbis a szakmabeliek számára) olvasmányos, hogy mindig új és új aspektusokat vesz föl, más és más nézőpontból láttatja a központi kérdéseket. És emellett nagyon is sokat mond persze Márairól is: aligha olvashattunk ilyen gondos, a mondatok vagy akár szószerkezetek szintjéig lemenő és megvilágító erejű szövegelemzéseket, amelyek ilyen érzékenyen és körültekintően

mutatják meg ennek az írásnak a jellegzetességeit. Ezzel is összefügg, hogy a disszertációtól távol áll mindenfajta kultikus vagy rajongó beszédmód: csak nagyon finoman jelzi, hogy mit tart kevésbé értékesnek és mit igazán maradandónak Márai munkásságából, s persze amit alapos és gondos analízisnek vet alá, annak mutatja meg (és nem véletlenül éppen annak) az érdekes, fontos, élvezetes vonásait. Nem az a célja, hogy valamilyen új Márai-kánont formáljon – de kiemelései mégis meggyőzőek, és ha nagyobb nyilvánosságot kapnak, biztosan változtatnak az eddigi Márai-képen, talán még a Márai-olvasáson is.

Még egy jellegzetességet említenék. A disszertáció nem retten vissza az aránytalanságtól – vagy nevezzük inkább *kiemelésnek*, amikor a szerző hosszabban elidőz egy-egy témánál, s szerencsére nem ragaszkodik valami képzetes egyformasághoz. Hogy csak egy példát mondjak: a Cobden Társaság polgár-vitája, amiről alig írtak, jó pár oldalt kap a dolgozatban, annak rovására is, hogy a kor más vitái kisebb helyre szorulnak össze; de lehetne a narratológiai elemzésekből is, vagy a recepciótörténetből is példákat hozni (az utóbbiból az 1989-1991-es periódus taglalása például ilyen). Nagyon helyes. Ezek a nagyon alaposan, részletezően kifejtett részek csöppet sem bőbeszédűek, nem lassítják vagy akadályozzák a kifejtést, hanem éppen azt mutatják meg, mennyi teendő, megoldandó feladat volna még ott is, ahol a szerző az összefogottabb, rövidebb tárgyalást választja. Ezek a kinagyított részek a disszertációnak különösen jól sikerült részei.

Ha az volna a kérdés, hogy publikálásra alkalmas-e a disszertáció – ez szempont szokott lenni valamennyi jól sikerült munka esetében –, akkor habozás nélkül igent mondanék. Azzal, hogy azért több helyen vannak ismétlések, amelyeket ki kellene irtani; valamint hogy bizonyos fejezetekben iszonyú hosszú bekezdések vannak, amelyeket több darabra kellene vágni. Egyáltalán: a gondosan alcímezett részekben belül sem ártana további alcímeket elhelyezni – elég sűrű a szöveg ahhoz, hogy az olvasó dolgát ekként megkönnyítse a szerző. A stílus olykor kissé nehézkes, de ezen aligha lehet könnyen változtatni. A szerző ugyanis – joggal – tartja magát a terminusokhoz, szigorú, tudományos nyelvet használ, amit nem lehet, nem is érdemes valami lazább, köznapiabb nyelvezetre cserélni. Ha kiadásra kerülne sor, amit őszintén remélek, talán kissé oldottabbá lehet majd tenni – de nem biztos, hogy érdemes.

Összegezve: kiváló, alapos és úttörő munka Tóth Csilla doktori értekezése. Szerkezetének látszólagos széttartósága ellenére rendkívül összefogott, átgondolt, elméletileg

megalapozott munka, amely Márai egyes műveinek és az egész életműnek az értelmezését tekintve is meggyőző és példamutató. A disszertáció elfogadását és a doktori cím odaítélését melegen javaslom.

2016. február 8.

Kálmán C. György

tud. főmts.

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet

V.OPPONENSI VÉLEMÉNY

Tóth Csilla *Polgár és kontextusa: identitás és narratív technika Márai Sándor pályáján, 1930-1935* című doktori értekezéséről

Tóth Csilla dolgozata arra vállalkozik, hogy a rendszerváltás környékén kifomálódott Márai-értelmezésnek — melynek hatását egészen a jelenig tartónak tekinti — egyfajta alternatíváját kínálja fel. Ez a törekvés a választott módszertannak, a kontextuális narratológiai közelítésnek, illetve a szerző alapos narratológiai ismereteinek köszönhetően jelentős részben sikerrel is jár. A rekontextualizáció révén például meggyőzően mutat rá a polgárfogalom konkrét szociológiai vonatkozásainak törlésére, illetve a két recepciós korszak funkcióhipotézisei között mutatkozó különbségekre. Ugyancsak erénye a dolgozatnak az élettörténeti monológ *Idegen emberektől a Válás Budánig* tartó kifomálódási folyamatának részletes bemutatása. A dolgozat erősségei közé tartozik a szerző elméleti tájékozottsága és az idegen (elsősorban angol és német) nyelvű szakirodalom bőséges hivatkozása. A disszertáció felkészült szakemberre vall, aki kétséget kizáróan érett az önálló kutatásra, éppen ezért határozottan javaslom a dolgozat nyilvános vitára bocsátását és a doktori fokozat odaítélését.

Az alábbiakban a műfaj természetéből adódóan elsősorban azokra a kérdésekre fogok kitérni, melyeket kisebb-nagyobb mértékben problematikusnak vagy vitathatónak vélek. Mint már jeleztem, a dolgozat erős kritikai éllel fordul a rendszerváltás idején indult újabb keletű recepció felé, s nem titkolt attitűdje egyfajta polemikus pozíció elfoglalása. A disszertáció záró sorait idézem: „Az értekezésből kirajzolódó Márai-kép remélhetőleg éles ellentétben áll a rendszerváltás politikai igényeknek megfeleltethető, a politikai szocializációs modell szerepét betöltő, konkrét történeti vonatkozásaitól megfosztott szerzői képpel.” (203) A 129. oldalon részletes katalógusát kapjuk annak a recepciós deficitnek, melynek ellensúlyozását a dolgozat feladatának tekinti. Ha az értekezés által körülírt, elutasított Márai-képet megpróbáljuk röviden felvázolni, körülbelül az alábbi eredményre juthatunk: a Márairól kialakult konzervatív-liberális szerzőkép egyoldalú, következésképp az értékörző beállítódásra, illetve a polgárlétre mint egyfajta mércére is túlzott hangsúly esett, ami nem független ideológiai megfontolásoktól. A most jellemzett koncepcióval szemben a dolgozat egy karakteresen eltérő szerzőkép kimunkálásán fáradozik, olyan szerzői image-t állít elénk, amely lényegesen demokratikusabb beállítottságú, nyitott az olyan korszerű irányzat felé, mint a Neue Sachlichkeit. Aki nem zárkózik el a tömegkultúra elől, sőt annak bizonyos elemeit be is építi műveibe, s akinek irodalom-felfogásától nem áll távol a baloldali szellemiségű állásfoglalás.

Nem kétséges, hogy Tóth Csilla joggal hívja fel a figyelmet a Márai-recepció második hullámának egyoldalúságaira, a polemikus beállítódás azonban néha ahhoz vezet, hogy az általa felkínált szerzőképben is kitapinthatóvá válik egyfajta tendenciózus jelleg. Megítélésem szerint a dolgozat bizonyos megállapításai olykor némiképp sarkítottak, túlságosan is kategorikusnak hatnak, s a megengedőbb attitűd sok esetben még meggyőzőbb eredményhez vezethetett volna. Különösen a tömegkultúra és az életmű kölcsönhatásának bemutatása kelti a tendenciózus ellendiskurzus benyomását. A tárgyalt téma időbeli határainak kijelölése sem független ettől a beállítódástól. Bár nem vonom kétségbe, hogy jelentős változás egy szerző életében, alkotói pozíciójában, ha más, a korábbiól eltérő szellemiségű laphoz szerződik, mégsem vagyok meggyőződve róla, hogy az életmű tekintetében joggal beszélhetünk Márai 1936-os pálfordulásáról. (100, 162) Annál is inkább, mert az *Egy polgár vallomásait* és a *Féltékenyeket* igen erős szálak kapcsolják össze, akár egymás párdarabjainak is tekinthetők, s a polgári lét problémaköre igen exponált az utóbbi műben is. Nem vagyok meggyőződve róla, hogy teljesen indokolt az az intervallum-kijelölés, amely elválasztja ezeket az egymással intenzív párbeszédben álló műveket. Az az életrajzi körülmény, hogy Márai elhagyja A Toll

szerkesztőségét nem biztos, hogy figyelemre méltóbb tény, mint a szövegek egymásra utaló jellege.

A dolgozat Márai-képében nagy hangsúly esik a Neue Sachlichkeit inspiráló hatására. Ennek jegyében az *Idegen emberek* interpretációja a regényt mintegy az expresszionizmustól az új tárgyiasságig vezető poétika megvalósulásaként tárgyalja. Bár az értelmezés több vonatkozásban is meggyőzően mutat rá a két irányzattal rokonítható, azokból eredeztethető eljárásokra, megítélésem szerint némiképp túlzott a heterodiegetikus és a beékelte homodiegetikus elbeszélés poétikájának éles szembeállítás. A disszertációban bemutatott mélyreható különbségéről, mi több az első személyű narrációnak az anonim elbeszélést hiteltelenítő jellegéről írtakat saját olvasatom nem igazolja vissza. A magam részéről nem látok éles különbséget a két elbeszélő narratív kompetenciái között, ahogy a narráció nyelve sem alakul át látványosan. A két beszédmód között megítélésem szerint lényegesen nagyobb a folytonosság, mint ahogy azt a disszertáció szövege feltételezi. Hasonlóan bizonyos kétkedéssel tekintek arra az értelmezésre is, mely szerint a szereplői elbeszélésben alkalmazott jeleni időnek köszönhetően az elbeszélői tudat azonossá válik az elbeszélte tudattal. (34) Álláspontom szerint elbeszélő és elbeszélte tudat csak abban az esetben válhat azonossá, ha a narrátor jelenbeli önmagát, jelenbeli cselekedeteit beszéli el. Abban az esetben, ha múltbeli, egykori énjének történetét adja elő jelen időben, csupán a két én közelítéséről beszélhetünk, azonosságukról aligha. Más idődimenzióban léteznek, az elbeszélő és az átélő én tekintete más időintervallumot fog át. Az elbeszélő én ismeri az elbeszélte én történetének kifejtését még akkor is, ha nem alkalmaz prolepsziseket, melyeknek keretében ezt a tudását előre vetítené. Előadásmódját, a szöveg struktúráját befolyásolja az a látens tudás, amelynek az elbeszélte én nem lehet birtokában. Az is felvethető, hogy az *Idegen emberek* szövegében éppen az előadásmód relatív tárgyszerűsége jelzi az átélő és az elbeszélő én viszonylagos távolságát. Az elbeszélő én a felidézés intenzitása érdekében kiiktatja az időbeli távolság grammatikai jelzéseit, miközben a dikció modalitása révén nem adja át magát teljes mértékben az átélés egyidejűségének sem. Így teremődik meg a regényben átélés és szemlélődő reflexió összjátéka.

A második fejezet meggyőzően hajtja végre a rekontextualizáció műveleteit. Kifejezetten alapos az aszimmetrikus ellenfogalomként használt polgár kifejezés korabeli politikai összefüggéseinek bemutatása, s az az értékelés is minden bizonnyal helytálló, amely úgy véli, hogy *Egy polgár vallomásai* és korabeli recepciója a korabeli intoleráns, nacionalista polgár-meghatározások ellendiskurzusaként fogható föl. (46) Nincs kifogásom az ellen sem, hogy a dolgozat szerzője, mint írja, a művet a polgárság identitásválságára adott reakciónak tekinti. (63) Ugyanakkor némi ellentmondást érzékelek abban, hogy ugyanazon az oldalon, amelyen a most idézett kijelentés található, a következő olvasható: „A mű témája nem a történeti szerző identitása, s nem is a polgári életmód vagy a polgári identitás, hanem maga az identitás szociológiai jelensége.” (63) Nem világos számomra, miért nem elégséges itt a „nem csupán” vagy „nemcsak, hanem is” formulája, miért szükséges kategorikusan tagadni a polgári identitás témáját? A regény teljesen absztrakt módon beszélne az identitás szociológiai jelenségéről, vagy inkább arról van szó, hogy a polgári identitás kérdéskörén keresztül ezt az átfogóbb kérdés is fölteszi? Azt hiszem, inkább az utóbbiról beszélhetünk.

Az *Egy polgár vallomásai* narratív elemzése során ismét megjelenik az átélő és az értelmező én közötti különbség eltörlésének konstatálása. (94) Az érvelés ebben az esetben is némi kételyt ébreszt: „Ahogyan az önéletrajzi elbeszélésekben megszokott, a szöveg leírásáig a felnőtt elbeszélő jelentős tudásbeli fölényvel bír elbeszélte, gyermekkori önmagához képest. A szöveg esetében azonban a konkrét elemek elhalványulnak, a felnőtt csak emlékfoszlányokra tud emlékezni [...], a tizenegy éves kamasz ezzel szemben tisztán látja tettének jelentőségét, az átélő tudat kognitív fölényére utaló «tudtam» ige többször ismétlődik. A tudással egyenértékű tisztánlátással eltűnik az átélő és az értelmező én közötti különbség, a

két tudat egymásba csúszik.” (94) Az idézett gondolatmenettel kapcsolatban megjegyezhető, hogy az önéletrajzi elbeszélésekben a retrospekciót gyakorló felnőtt én jelentős tudásbeli fölénye nem az egyes részletekre vonatkozik. Egyáltalán nem jellemző, hogy a felnőtt évek, évtizedek távlatából pontosabban emlékszik arra, amit az átélő gyerek látott. Kompetenciája nem ebben múlja felül egykori önmagát, hanem az egyes események, tapasztalatok tágabb kontextusba helyezése terén. Az hogy a felnőtt nem emlékezetében elhalványodnak a konkrét elemek, semmit nem von le az átfogóbb összefüggésbe illesztés képességének kognitív fölényéből. Másfelől az a tény, hogy a gyermek tudatában van a történetek jelentőségének, még nem jelenti azt, hogy e jelentőség mibenlétét ugyanúgy látná, mint a felnőtt. A családból történő kilépés tényét, a magány kiépülését ugyan érzékelheti a gyermeki tudat, de ennek későbbi konzekvenciáit aligha láthatja át, míg a visszatekintő én későbbi élettörténetének ismeretében például íróvá válásának folyamatába is beillesztheti. Az esemény jelentőségének közös belátásából nem következik, hogy ennek mibenlétét, teljes tartalmát is azonosnak látnák. Tehát megint csak nem a különbség felszámolódásáról, hanem a két én közötti távolság csökkenéséről beszélhetünk.

A mű használatba vételéről szóló fejezet alapos dokumentációval támasztja alá azt az álláspontot, mely szerint a mű egykori recepcióját alapvetően meghatározta A Toll kritikusaik értékelése. A szerkesztőség és Márai irodalomfogalmának érintkezéseit is meggyőzően mutatja be a szerző, ugyanakkor a hangsúlybeli eltérések kevesebb figyelmet kapnak, holott mintha Márai nagyobb távolságot tartana a politikától, mint Németh Andor vagy Zsolt Béla. Ebből fakadóan lehetséges, hogy nem teljesen indokolt pálfordulást emlegetni Márainak a laptól történt távozása kapcsán. (100) Az alábbi megállapítás is elgondolkodtató: „Márai számára A Toll elsősorban szellemi műhelyként volt jelentős, de ez nem közvetlenül az itt publikált írásaival bizonyítható.” (109) Márpedig elsősorban ez lenne meggyőző érv a megállapítás valóságtartalma mellett. Ha nem az írások utalnak erre a tényre, mi más? Persze elvileg nem lehetetlen, hogy utólagos visszaemlékezések vagy más hasonló források valószínűsítsék a fenti megállapítást. Mindaddig azonban, amíg ilyen természetű érvek nem támasztják alá az állítást, joggal merülhet fel a kétely, hogy valóban olyan jelentős szellemi műhely volt-e A Toll Márai számára. Természetesen A Toll szerkesztőségében saját közegét megtaláló író képe megfelel a dolgozat korrekciót sürgető igyekezetének, lehetséges azonban, hogy ez a szándék ezen a ponton enyhén tendenciózus értékeléssel párosul.

A mű egykori funkcióhipotézisének taglalása meggyőzően mutat rá arra, hogy a polgár szó egykor konkrét társadalomtörténeti vonatkozással is rendelkezett. Jogos a rendszerváltás utáni recepciót érintő kritika, amely kiemeli, hogy a polgár szó a recepció második hullámában egyoldalúan etikai, normatív és pártideológiai fogalommá vált. Ugyanakkor nem lenne helyes megfeledezni róla, hogy a polgári léthez az *Egy polgár vallomásai* is kapcsol etikai konnotációkat és értékminősítéseket. Bár ezek nem ritkán ellentmondásosak, mégsem nélkülöznek minden normatív vonatkozást. A polgár és a tömegember oppozíciója, melyet a későbbi művek gyakran az unalomig túlbeszélnek, nem ismeretlen a regényes életrajzban sem.

A *Bolhapiac* című kötetről szóló fejezet megítélésem szerint nem éri el az értekezés többi fejezetének magas színvonalát. Az identitás kérdéskörét tárgyaló dolgozatban kissé idegen testnek hat. Nem könnyű megindokolni, hogy e kötetnek miért jut hely az értekezésben, amikor a *Féltékenyek* nem kerül be a vizsgált művek közé. A Márai-kép átírásának kontextusában persze világos a funkciója: a szerző tömegkultúra iránti nyitottságát hivatott demonstrálni a „pálfordulást” megelőző időszakban. Az értelmezés azonban nem győzött meg arról, hogy a kötet valóban a tömegkultúra irányába tett nyitásként értékelhető. Már a cím értelmezését is problematikusnak tartom. Kérdés, hogy a bolhapiacot mennyire foghatjuk fel az alsóbb néprétegek szórakozási formájaként, nem indokoltabb-e éppen az ő esetükben gazdasági funkciót tulajdonítani neki. A szegényebb társadalmi csoportok nem

annyira szórakozásból járnak/tak a bolhapiacra, mint inkább azzal a szándékkal, hogy olcsón beszerezzenek valamit, vagy ilyen-olyan kacatok eladásával pénzhez jussanak. A cím ezért számomra erősebben sugallja a 'vegyes, rövid szövegek gyűjteménye' jelentést, mint a tömegkultúrát.

Másik fontos érvként a panoptikum egész szövegre kiterjesztett metaforáját hozza fel az értelmezés. Az *ember* című tárcában megjelenő helyszín figuratív kitágításának jogosultsága mellett nem túl meggyőző a kötet illusztrált voltára hivatkozni, hiszen ebben a tekintetben a kiadvány korántsem halad járatlan úton. Másrészt, ha a panoptikum előfordulásának szövegkörnyezetét közelebről megvizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy meglehetősen fölényérzet és ironikus távolságtartás jellemzi az elbeszélőt, korántsem a valamiféle elfogadó magatartás. Az iróniát a szöveg hatványra emeli: egyrészt ironizál a panoptikum fölött (gondoljunk csak a nőrabló gorillához fűzött kommentárra vagy az alábbi szakaszra: „A félhomályban óvatosan mentünk el egymás mellett, ezen a banális és fantasztikus kiállításon. Lehetőleg kerültük egymás pillantását, mint akik nyomorúságukban titkos helyen találkoznak s iparkodnak elfogulatlanul viselkedni.), másrészt az panoptikumot még mindig érdekesebbnek láttatja, mint azokat a látványosságokat, amelyeket a tömeg figyelmével tüntet ki. A tárca ugyanis nem a jelenbeli tömegkultúra megnyilvánulásaként állítja be a panoptikumot, hiszen éppen avval a szituációval indítja a szöveg, hogy szinte senki sem kíváncsi rá: „A sátor körül körhinták forogtak és verklik énekeltek. A fagyaltos, a barlangvasút és a menaszéria előtt tömeg tolongott. De a sátor, ahol az embert mutogatták, elhagyatott volt és üres.” A konkrét szituációt általánosító, kultúrpezzszimista eszmefuttatás tágítja „korszerűtlen elmélkedéssé”: „Ebben a korban, mely olyan büszke a technikájára, az ember lassan banalitás lesz, szerkezete nem imponál többé; valami, amit már láttunk. Modellnek divatjamúlt, nem a legutolsó, nem szenzációs. Az embert legfeljebb csak saját maga érdekli még, de a kép pofájú majmot a menaszériában már izgalmasabbnak találja, mint általában az embert.” Ebben a tárcában a cirkusz képviseli a kor tömegkultúráját, míg a panoptikum szinte senkit sem érdekel, ezért kétséges eljárás a panoptikumot a modern tömegkultúra metaforájává emelni az elemzésben. A panoptikum és a tömegkultúra ugyanis csak az értelmező szótárában szinonim fogalmak, a tárca azonban éppen ellentétes voltak állítására épül. A modern kor mentalitását és a tömeg szórakozási szokásait bíráló attitűd már önmagában is alapvetően tömegkultúra ellenes retorikát mozgósít. Azaz az aktuális tömeges szórakozási formától függetlenül általában és alapjaiban kritizálja a tömeg ízlésvilágát. Mindezek alapján aligha szerencsés *Az ember* című tárcát tenni meg a kötet tömegkultúra felé tett nyitás egyik bizonyosságául.

A kötet szövegei a tárcairodalom jellegzetes képviselői. A tárca nyelvi regiszterek határán helyezkedik el, egyszerre szépirodalom és zsurnalisztika, vegyül benne a kollokvialis nyelvhasználat, a szórakoztató csevegés és szépirodalom nyelvi reflektáltsága. Erősen kétséges, hogy a tömegkultúra részének tekinthető-e? Abban az értelemben bizonyosan nem, mint a panoptikum vagy a korabeli film, amelyekkel a disszertáció egy zárójeles felsorolás keretében egy csoportba sorolja a 161. oldalon. A tárca szellemességének értékelése, a műfaj értő befogadása ugyanis nem kevés nyelvi műveltséget feltételez, éppen ezért szerencsésebb a magas kultúra egyik populáris jellegű regisztereként tekinteni rá, mintsem a tömegkultúra tipikus megnyilvánulásaként. Mivel ez a regiszterkeverés per definicionem a tárcairodalom sajátja, s a Márai előtt járó nemzedék írásaira is vitathatatlanul jellemző volt már Cholnoky Viktortól egészen Kosztolányi Dezsőig, kifejezett tévedésnek tartom a *Bolhapiac* regiszterkeverő beszédmódját az új tárgyiassággal kapcsolatba hozni. (vö. 161) Az értekezés számos olyan sajátosságot újszerű megoldásnak tekint, amelyek a tárcairodalom megszokott kellékei. Így például a nézőpont átfordíthatósága, a megítélés viszonylagossága műfaji toposz már a századelő és a századforduló relativista szemléletű tárcáiban is. Már Cholnoky Viktor is provokatív játékossággal fordítja ellentétébe saját, korábban kifejtett álláspontját. Ez a

vélhetően Oscar Wilde nyomán elterjedt érveléstechnika teljességgel bevett szokás, mondhatni műfaji klisé már az 1910-es években is.

A *Válás Budán* interpretációja során a rekontextualizálás meggyőzően érveket mozgósít amellett az álláspont mellett, hogy a mű a válásról folytatott társadalmi vitához való hozzászólásként is értelmezhető volt. Ugyanakkor némiképp sarkítottnak tűnik az a megfogalmazás melynek értelmében „[a] regényben ábrázolt válások a liberális sajtó jogi propagandája, felvilágosító tevékenysége illusztrációjának tekinthetők.” (167) Egyrészt korábban a 106. oldalon azt olvashattuk, hogy „Marai az irodalom aktuális feladatának elfogadásában, a pusztá esztétikumtól és a propagandairodalomtól való kettős elhatárolódásban látta a korszerű irodalom lényegét”. Ha nem értem félre a korábban idézett mondatot, a propaganda illusztrálása még a propagandához képest is leegyszerűsítettebb, sematikus viszonyt jelöl. Ez a megfogalmazás szinte irányregényként állítja be a művet, jóllehet a fejezet egésze korántsem látszik osztani ezt a sarkított álláspontot.

A regénybeli narrátori pozíciók, valamint a fokalizáció működésének leírása mintaszerűen szakszerű és alapos. Ugyanakkor az elbeszélői fölény átfordítására vonatkozó fejtegetés, amely különböző variációkban mindhárom regényértelmezés visszatérő eleme, számomra ebben az esetben sem teljesen meggyőző: „A *Válás Budán* meglepő, transzgresszív vonása, hogy a megjelenített narratív világ egésze fölött a második, beágyazott elbeszélés hőse rendelkezik kognitív fölényrel. Az orvos tájékozott az álmok, a szexualitás, az érzelmek világában, önanalízist végez, elbeszélői feladatköre ott kezdődik, ahol az elsődleges elbeszélőé végződött.” (176) Ez az értelmezés magától értetődőnek tekinti, hogy a pszichoanalitikus tudás magasabb rendű, mint a Kristóf által képviselt, a rendezettség és kötelességteljesítés értékét hangsúlyozó tudás. Továbbá feltételezi, hogy Imre tudása mintegy magában foglalja, átlátja, mélységében megérti Kristóf gondolatvilágát, hiszen az interpretáció a narratív világ egésze fölött tulajdonít neki kognitív fölényt. Ennek az ismeretnek, a másik szemléletmódját is átlátó tudásnak a bemutatása ugyanakkor kimaradt az érvelésből. Ennek hiányában azonban valószínűbbnek tűnik az a képlet, hogy Kristóf és Imre különböző szemléletmódokat képviselnek, melyeknek egyike sem látja át a másikat a maga teljességében. Imre narratív fölényének határozott állítása azért is kétséges, mert a regényben határozott jelei vannak annak, hogy Kristóf érzékeli és reflektálja a szexuális impulzusok személyiségre gyakorolt hatásának erejét, csak éppen nem akarja átadni magát ezek irányító hatalmának. Tud róluk, de arra törekszik, hogy uralkodjon felettük, amit akár az elfojtás egy sajátos esetének is tekinthetünk.

Ez a közelítésmód határozottan emlékeztet az *Egy polgár vallomásai* elbeszélőjének pozíciójára: „Aki ma ír, mintha csak tanúságot akarna tenni egy későbbi kor számára... tanúságot arról, hogy a század, amelyben születünk, valamikor az értelem diadalát hirdette. S utolsó pillanatig, amíg a betűt leírnom engedik, tanúskodni akarok erről: hogy volt egy kor és élt néhány nemzedék, amely az értelem diadalát hirdette az ösztönök felett, s hitt a szellem ellenálló erejében, amely fékezni tudja csorda halálvágyát.” Mind Imre, mind Kristóf világából kiszorul valami olyan, amit a regény az emberi létet meghatározó vonatkozásnak tekint. Bár a regény zárlatának didaktikus voltát az értekezés joggal kifogásolja, véleményem szerint Imre tudását egyértelműen magasabb rendűnek tartva ezt a hierarchikus struktúrát egy másikra cseréli. Ennél nyitottabb műként állítja be a regényt az az értelmezési javaslat, amely úgy véli, sem Kristóf, sem Imre világa nem magasabb rendű a másikinál, hiszen mindketten érzékelik, hogy saját életmódjuk mire nem ad választ, mit nem képes megnyugtatóan megoldani. Éppen ezért sem Kristóf választását, sem az anonim narrátor ezzel azonosuló álláspontját nem valamiféle objektív fölény teremti meg, hanem a két lehetséges alternatíva közötti választás. Ahogy az *Egy polgár vallomásai* elbeszélője sem tudja, hanem csupán hiszi, hogy az általa képviselt életforma magasabb rendű a tömegénél, a *Válás Budán* egy olyan életstratégiával azonosul, amelynek objektív felsőbbrendű voltát semmi sem bizonyítja. Egy

olyan értékrendszer áll e választás mögött, amely tisztában van saját részlegességével, s amely nem akarja áltatni magát azzal, hogy a kétségbevonhatatlan igazságban alapozta meg magát. A dilemmának olyan típusú megjelenítése ez, amely később az *Ítélet Canudosban* szövegében tűnik fel.

A fejezet a Márai-féle élettörténeti monológ inspiráló forrásai között legnagyobb szerepet a vidám monológ kabarébeli műfajának tulajdonítja, bár jelzi, hogy a technika az álmonológ drámai műfaját is felidézi. Az érvelés hivatkozik azokra a korabeli véleményekre, amelyek a monológ avult voltát taglalják. Nem vonom kétségbe, hogy ez a megközelítés jelen volt a korszak színházi gyakorlatában, azonban ebből még nem következik, hogy kizárólag olyan darabokat játszottak volna a színházak, melyekben nem szerepeltek monológok. Nyilván megítélés kérdése, hogy például Szomory Dezső drámái mennyire tekinthetők korszerűtleneknek (a korabeli közvélekedés bizonyosan nem így tartotta), de abban az időben sikerrel játszott műveiben terjedelmes monológok/álmonológok olvashatók. Mivel Márai monológtechnikájában sok a melodramatikus elem, az is megérdemelt volna némi vizsgálatot, hogy ez a műfaj mennyiben gyakorolt befolyást a szerzőre. A fejezet nem kapcsol alapos indoklást ahhoz az állításhoz, amely a vidám monológhoz köti a monológtechnika eredetét. Sem összehasonlító szövegelemzésekkel, sem a szerzőtől származó (önreflexív) szöveghelyekkel, sem más módon nem igyekszik alátámasztani álláspontját, amely éppen ezért jelen formájában inkább ötletként, mint alaposan kidolgozott, érvekkel megtámogatott javaslatként fogható föl. Még arra az önkéntelenül felmerülő kérdésre sem kapunk választ, hogy miként változott Márai kezén az eredetileg komikus hangoltságú vidám monológ tragikus karakterűvé. Megjegyezhető, hogy az a kérdés sem merül fel, lehet-e valamilyen kapcsolat a Krúdy-szakirodalomban áriaként emlegetett szereplői monológok és Márai monológtechnikája között, jóllehet közismert, hogy szerzőnk Krúdyra mintegy mestereként tekintett. A vidám monológ nem egészen indokolt preferálása mögött aligha nem megint csak a tömegkultúra iránt nyitott Márai képét megrajzolni törekvő igyekezet sejthető. A vizsgálat azonban túl könnyen jut a hipotézist igazoló konklúzióra, feltevését nem szembeesíti meggyőző alapossággal sem a regény szövegével, sem a felmerülő kételyekkel, így az értelmezés némiképp tendenciózus hatást kelt.

Tóth Csilla disszertációját fenti kritikai megjegyzéseim ellenére magas színvonalú munkának tartom, amely alapos elméleti felkészültségről és magabiztos narratológiai ismeretekről tanúskodik. A szerző kétség kívül olyan szakember, akinek helye van a hazai irodalomtudományi szakmában, aki képes az önálló és elmélyült kutatásra. Bár a bírálatom elején már jeleztem, most megismétlem: feltétlenül **javaslom a dolgozat nyilvános vitára bocsátását** és a doktori fokozat odaítélését.

Budapest, 2016. február 3.

Gintli Tibor
habilitált docens, ELTE BTK

VI. Válasz az opponensi véleményekre

Először is szeretnék köszönetet mondani opponenseimnek alapos, több oldalon át részletesen kifejtett, elismerő és maximálisan értő bírálataikért, melyek segítséget nyújtanak a dolgozat témájának továbbgondolásában. Továbbá ez alkalommal szeretném megköszönni konzulenseim munkáját, Milbacher Róbertét és Mekis D. Jánosét, aki érdeklődésemet a kulturális-kontextuális narratológia felé fordította, és aki őszinte kritikai megjegyzéseivel segítette munkámat. Nagyon sokat köszönhet ez a dolgozat Kálmán C. György, Kisantal Tamás és Takáts József óráinak és az általuk képviselt szemléletmódnak, valamint Thomka Beáta állandó támogatásának és melegszívű bátorításának.

Ahogy Kálmán C. György utalt rá bírálatában, a dolgozat nemcsak Márai Sándorról szól. A cél az volt, hogy a számomra rendkívül izgalmas kontextuális-kulturális narratológia és a hozzá szorosan kapcsolódó funkció történet irodalomtudományi irányzatait felhasználva, hogyan lehet kultúr- és társadalomtörténeti, valamint irodalomtörténeti szempontból egyaránt releváns kérdést feltenni²² és így a megismert módszereket az irodalomtörténet írásban gyakorlati haszonnal gyümölcösöztetni. Ezt a témát a polgári identitásban és ezen túl az identitás általában vett kérdéskörében találtam meg, melyet a vizsgált korszak megkerülhetetlen társadalomtörténeti, mentalitástörténeti és szociálpszichológiai kérdésének tekintek. A dolgozat az identitás témája és a narratív struktúrák, eljárások sajátos összekapcsolódásával foglalkozik Márai Sándor 1930-1935 közötti pályaszakaszán.

A disszertáció azokat a műveket vizsgálta, melyek az identitás fenti, szociálpszichológiai fogalmát vagy vonatkozásait állítják a középpontba, és nemcsak tematikus elemeik révén, hanem a választott közelítésmódnak megfelelően a narratív fikciós művek sajátos eszközeivel.

A művek kiválasztását tehát a fölérendelt téma és módszer jelölte ki: mivel az identitás témája nem jelenik meg a *Zendülő* (1929) és *Féltékenyek* (1937) című regényekben, ez magyarázza, hogy az egyébként a polgárság mítoszának megteremtésében igen fontos szerepet játszó *A Garrenek műve* regényciklus szükségképpen kimaradt a dolgozathoz.

Viszont a *Bolhapiac* novelláinak jelentős része az én olvasatomban a csoport-és szermélyes identitás határait kijelölő szociális reprezentációk működését, a vizuális reprezentáció identitásképző erejét mutatja be, így kapcsolódik az *Egy polgár vallomásai* első kötetéhez, ezért kapott helyet ez a novelláskötet is a dolgozatban. Így válaszolnám meg Gintli Tibor a művek kiválasztását illetve a pályaszakasz mibenlétét érintő észrevételét.

²² ERL, Astrid, ROGGENDORF, Simone, Kulturgeschichtliche Narratologie: Die Historisierung und Kontextualisierung kultureller Narrative=NÜNNING, Ansgar, NÜNNING, Vera: Neue Ansätze in der Erzähltheorie, WVT, Trier, 2002, 79.

Az interdiszciplináris közelítésnek mindig megvannak a maga hátrányai is: ha valaki csak az előző sorokat olvasná, azt gondolhatná, hogy pusztán szociálpszichológiai szemüveggel értelmeztem az adott műveket, ezért indokolt lett volna a címben ennek a szempontnak a megjelölése, ezzel viszont kizártam volna a mentalitástörténeti, társadalomtörténeti és kultúrtörténeti aspektusokat, melyek szintén jelen vannak a dolgozatban.

Valóban komoly nehézséget jelentett az egymásra rétegződő szempontok, a gondolatmenet, a felkutatott forrásanyag és a narratológiai elemzések strukturálása, ahogy azt Kálmán C. György meg is jegyezte. Az identitás- téma interdiszciplináris komplexitása, a diskurzusból (jelen esetben a középosztály diskurzusából), valamint a textuális hálóból való kiindulás, a rekontextualizáció művelete szakítást igényelt a hagyományos, a művek értelmezésére és az esztétikai innovációra fókuszáló vizsgálattal, és a dolgozat felépítésének bevett sémáival. A textuális háló elemeinek bizonyos fokú megjelenítése is szükséges volt. Az irodalmi mű használatba vétele és befogadása is rendkívül összetett folyamat, egy-egy tényező kiemelése, előtérbe állítása kockázatos lépés, ennek veszélyeire mindkét bíráló utalt. Gintli Tibor a tömegkultúra tendenciózus túlértékelését kifogásolta. Az új, az életmű közelítésében szokatlan kutatási szempont bevezetése óhatatlanul hangsúlyeltolódásokat idézett elő. Márai Sándor életműve *egészét* tekintve nyilvánvalóan érvényes megállapítás a konzervatív, kultúrkritikai attitűd. Elismerve ezt a tényt, és hivatkozva ennek legfontosabb szakirodalmára²³ (98. oldal) a dolgozat olyan vonásokat kívánt előtérbe állítani, melyek a vizsgált időszakban mégis jelen voltak. A narratológiai és a funkciótörténeti elemzések közvetett módon arra szerettek volna rámutatni, hogy a szakirodalmat domináló szerzői kép inkább későbbi (az 1935 illetve 1948 utáni) korszakok fikciós illetve nem fikciós művein és kritikai művelein alapulnak, s maguk is történeti képződmények. A korábbi művekre visszavetülve azonban akadályozhatják az irodalmi mű polivalenciájának vagy éppen - mint az *Egy polgár vallomásai* első kötetének funkciótörténeti elemzéséből látszik- a történetiség elvének érvényesülését az irodalomtörténet írásban (128-129. oldal). A huszadik század harmincas évek kultúrtörténeti sajátossága a középosztály és az alsóbb társadalmi rétegek számára egyaránt hozzáférhető ún. átmeneti kulturális zónák létrejötte²⁴ és a nem normatív értelemben felfogott tömegkultúra fokozott térnyerése (sajtó, film, később rádió). Mindkét jelenség a polgári kultúra diffúzióját, a kulturális minták alászállását, a társadalmi

²³ LŐRINCZY Huba, *Egy spengleriánus nyugati Keleten, Istenek nyomában*=L. H., *Ambrustól Máraihoz, Válogatott esszék, tanulmányok*, Szombathely, Savaria University Press, 1997, 267-281.

LŐRINCZY Huba, *Ortega és Márai, Adalékok egy szellemi vonzalom történetéhez*,=L. H., *Ambrustól Máraihoz, Válogatott esszék, tanulmányok*, Szombathely, Savaria University Press, 1997, 283-297.

²⁴ GYÁNI Gábor, *A kultúra adásvétele*, Budapesti Negyed, 1997, 16-17. sz, 7.

homogenizációt segítette elő. A kulturális-kontextuális narratológia a kultúra egészét vizsgálja, beleértve a tömegkultúrát is,²⁵ ezzel az elméleti törekvéssel és az előbbi történeti jelenséggel indokolható Márai és a tömegkultúra viszonyának újbóli vizsgálata.

Vitathatatlan, hogy az életmű java része funkcionálisan a tömegkultúrához tartozott (ez alatt az eladott könyvek magas példányszámát és a kultúra intézményesített termelésének, fogyasztásának folyamatában való részvételt értve)²⁶, másrészt a tömegkultúra egyes jelenségei különféle formában és különféle művészi szinten meg is jelentek az egyes művekben. Az ide sorolható jelentéktelenebb művek egy részét tényszerűen megemlítettem (pl. *Így történt!képeskönyv*, 1932, *Házassággal kezdődik*, 1935), és csak a fontosabb vagy az esztétikai értéket képviselő műveket vizsgáltam részletesen ebből a szempontból (*Válás Budán, Bolhapiac*, 1935). Meghaladta volna a dolgozat kereteit, ezért csak hivatkoztam a történeti szerző filmes tárgyú írásait tárgyaló tanulmányra.²⁷ Csak érdekességképpen említeném meg a szerző idevágó írásai egyikét. Márai a pesti Vurstli 100. évfordulóján, 1938 nyarán Liliom jelmezébe öltözve tartott ünnepi beszédet, ezzel tisztelgett a mozi és a szórakoztatás előtt.²⁸ Mindezek azt mutatják, hogy az értékörző polgári író képe a valóságban jóval árnyaltabb volt.

Gintli Tibor bírálatának másik lényeges kitétele az irodalmi intézményrendszerben betöltött hely és az írói pálya közti korszakhatár összefüggésére vonatkozott. A vizsgált korszak határai a szakirodalomban nem előzmény nélküliek: Fried István 1935-1936-tól számítja az író beérkezését, kitér az irodalmi intézményrendszerben betöltött helyének megváltozására (1935-ben kiadót vált, a Pantheon kiadót a Révai követi, 1936-ban az Újságtól a Pesti Naplóhoz kerül, elszakad A Toll műhelyétől, 1938-ban a Kisfaludy Társaság tagja lesz)²⁹. A korszakban Márai fordulatára a *Válás Budán* kapcsán több kritikusa is hivatkozik (193. oldal). Azért lényeges mindez, mert a polgári író imázsa ugyan nyilvánvalóan távolságtartást kívánt a szélsőbal- és szélső jobboldali politikai mozgalmaktól és állásfoglalástól, azonban a képviseleti irodalom elvét valló írói szerep korántsem semleges, ezt kívánta bemutatni a

²⁵ ERLI, ROGGENDORF, 2002, 78.

²⁶ GYÁNI Gábor, Folytonosság és átalakulás a budapesti elit-és tömegkultúra múltjában=szerk. GYÁNI Gábor. PAJKOSSY Gábor, *A pesti polgár, Tanulmányok Vörös Károly emlékére*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998, 177-178.

²⁷ ÁBRAHÁM János, *Márai Sándor és a film*, Helikon, 1996, 10. sz., 20-22 és 11. sz., 16-18.

²⁸ MÁRAI Sándor, *Liliom ünnepel*, Pesti Hírlap, 1938. júl. 14, 156. sz., 7.

²⁹ FRIED István, *Író esőköpenyben, Márai Sándor pályaképe*, Helikon, Bp., 2007, 27-29.
FRIED István, *Márai Sándor (ön)kanonizációja*, Kalligram, 2000, 5. sz., 5.

„Hatás, funkció, szerző képe” című fejezet. A szerző kulturális konstrukcióként, aktorként³⁰ való felfogása a kontextuális- kulturális legrészletesebben vizsgált területe. Az egy műhöz kapcsolható posztulált szerző a hipotetikus intencionalizmus konszenzust élvező fogalma. Idézve a disszertációból: „Nehamas a mű posztulált szerzőjét (a szerző történetileg plauzibilis variánsa, melyet a korról szerezhető jelen tudásunk perspektívájából alakítunk ki) ágensnek tekint, és szándékkal ruházza fel.” (72. oldal) A posztulált szerző a kritikusok és a történeti szerző műveletei nyomán jön létre, alakulásukat történeti-kulturális tényezők befolyásolják, és maguk is részei az irodalom történetének, amit a dolgozat be is kívánt mutatni. Ezért nem lényegtelen, hogy a polgári író imázsát, a szerző képét főként A Toll urbánus írói-kritikusai hozták létre, akik egy meghatározott irodalompolitikai programot érvényesítettek. Ez a program (a fogalmak tisztázásának programja) viszont már része volt az aszimmetrikus ellenfogalmak (keresztény középosztály-zsidó polgárság) elleni harcnak, aminek nyilvánvaló politikai vonatkozásai voltak. Ezen a ponton a posztulált szerző (a polgári író) aktorként kezdett működni és diskurzusformáló tényezővé vált. Ha nemcsak a művek, hanem a szerzői konstrukciók is betölthetnek cselekvő szerepet, akkor elfogadható, hogy bár A Tollban Márai nem publikált jelentős írásokat, a folyóirat a szellemi közösség révén mégis lényeges műhelye volt. Gintli Tibor bírálatának a dolgozat egészét érintő észrevételei után most a konkrét művekre vonatkozó kitételeire szeretnék kitérni. Mindenekelőtt az *Egy polgár vallomásai* első részének értelmezésére. A mű nemcsak a polgári identitás, hanem általában az identitás regénye. A dolgozat a bírálatban idézett és kifogásolt mondata valóban nem a legszerencsésebb, de más helyeken a fenti, átfogó értelemben megismétlem az állítást. (Pl: „Az *Egy polgár vallomásai* nem a téma tartalmi elemeiként jelen lévő külső, közvetlen valóságvonatkozásai (az asszimiláció folyamata és a kevert, kettős, többes identitás problémái, a középosztály kettőssége, a polgári és az úri középosztály mentalitásának keveredése, a polgári életmód megjelenítése) miatt nevezhető az identitás regényének. Maga a narratív struktúra és a formai elemek jelenítik meg az identitás problémakörének többféle aspektusát, így például a szociális reprezentációk és a kulturális minták szerepét az identitás alakulásában, az identitás társadalmi és kulturális meghatározottságát, a személyes- és a csoportidentitás egymáshoz való viszonyát és az identitások viszonylagosságát. Az identitás

³⁰ NEHAMAS, Alexander, *The Postulated Author: Critical Monism as a Regulative Ideal*, Critical Inquiry, Vol. 8., No. 1., 1981, 133-149.

NEHAMAS, Alexander *What An Author Is*, The Journal of Philosophy, 1986, Vol. 83, No. 11., 685-691.

problémakörének a narratív szerkezetben való sokrétű megjelenése eredményeként a mű általában az identitás regényeként értelmezhető.” 96. oldal, lásd még: 70, 72. oldal)

A *Bolhapiac* elemzett novellái nem a nyelvi regiszterek keveredése miatt hozhatók kapcsolatba az új tárgyiassággal, a panoptikum szerkesztésmódja, a mellérendelés, a parataxus épül be formai elvként a kötetbe: „A *Bolhapiac* jelentős kötet, az új tárgyiasság törekvéseinek, a tömegkultúra és a magas kultúra közelítésének Márai pályáján legmagasabb szintű megnyilvánulása: a tömegkultúra egyes jelenségei úgy épülnek be a szövegbe, hogy formai elvvé válva a modern nagyváros szociálpszichológia jelenségeit tárják fel.” (161. oldal) A kötet szociális reprezentációt, a vizuális rendet tematizáló novellái az illusztrációkkal együtt alkotják azt a virtuális panoptikumot, amibe belépve a befogadó a nagyvárosi szemlélődést képezi le.

A *Válás Budán* című regény témaválasztása igen lényeges, hiszen a mű éppen azt az esetet tematizálja, ami körül a korban a válás liberalizációjának vitái zajlottak (a hűtlen elhagyás esete). Pontosítva saját szóhasználatomat: a mű a rekontextualizáció szempontjából tekinthető illusztrációnak (így használja Gyáni Gábor is a Horthy-korszakról szóló, mentalitástörténeti, életmód-történeti munkájában a válásról szóló fejezetben)³¹, hiszen a válás jogi és orvosi diskurzusai beíródtak a szövegbe. Az értelmezés arra irányult, hogy bemutassa a tendenciózus, didaktikus zárlat és a narratív struktúra közti ellentmondást, hogyan hitelteleníti az elsődleges elbeszélő stratégiája és a fokalizáció a hős1 által képviselt értékrendet, rámutatva olyan művészi eszközökre, melyek a hős1 és (véltetőleg) a történeti szerző vagy a korabeli befogadó válással kapcsolatos etikai ítéletét ássák alá. A regény freudista interpretációja Kemenes Géfin László nevéhez fűződik, aki az elfojtás klasszikus példajaként értelmezte a művet.³² A dolgozat elfogadva és hivatkozva e tanulmányra (168. oldal), az elbeszélői tudás megoszlását és az élettörténeti monológ jelentőségét vizsgálta. Értelmezésem arra kívánt rámutatni, hogy a narratív fókusz mozgása, az elbeszélői szerepek felcserélődése a válás diskurzusának a hős1 álláspontjától eltérő véleményeket és tapasztalatokat is képes mozgásba hozni. A vidám monológok és az élettörténeti monológ kérdésében nem hatásokat kutattam, hanem az átmeneti kulturális zónák korabeli jelenségét szem előtt tartva a befogadói közeg sajátosságainak vázolására tettem kísérletet, ami valószínűleg összemosódott a művészi eszközök bemutatásával és nem különült el a dolgozatban egyértelműen. („A szövegek egymás mellé helyezését elvét követő értelmezésben a Márai- monológ befogadásában a

³¹ GYÁNI Gábor, *Mindennapi élet Horthy Miklós korában*, Corvina, Bp., 2006, 80-81.

³² KEMENES GÉFIN László, *Az elfojtás áldozatai, Márai Sándor: Válás Budán*=KEMENES GÉFIN László, Jolanta JASTRZEBSKA, *Erotika a 20. századi magyar regényben, 1911-1947*, Bp., Kortárs Kiadó, 1998, 151-168.

népszerű vidám monológ nagy szerepet játszhatott, a műfajok mintegy egybeolvasódtak: a kabarémonológok identitáskonstrukcióihoz *képest* érzékelték a befogadók a *Válás Budán* monológtechnikáját és az ahhoz kötött identitáskonstrukciót.” 189. oldal)

Végezetül a kutatás nehézségeiről: problémát jelentett a hiányzó segédtudományi háttér, különösképpen a sajtótörténet fehér foltjai. A dolgozat, ahogyan azt Kálmán C. György említette, emiatt valóban hosszasan foglalkozik a korabeli liberális sajtó lapjaival (pl. Cobden, A Toll). Lényeges rámutatni, hogy ezek a marginalizálódott lapok rendkívül fontosak a kor irodalmi, művészeti, társadalmi jelenségeinek megértésében- és nemcsak a Márai életmű vonatkozásában. Az irodalom komplex kommunikációs folyamatként való felfogása (4. oldal) szükségessé teszi a sajtó- és értelmiségtörténet, de könyvkiadás és az irodalmi intézményrendszer kutatásainak kiterjesztését is. E nélkül rendkívül időigényes és idealista vállalkozás bármely kontextualista irányzat művelése.

VII.Szakmai önéletrajz

Tanulmányok:

2007-2010: PTE, BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola

1993-1996: ELTE, BTK, Irodalomtörténeti Intézet, PhD képzés, magyar irodalomtörténet

1985-1991: ELTE, BTK, magyar nyelv- és irodalom, történelem

Szakdolgozat: Virginia Woolf és az életrajzírás művészete

Nyelvtudás:

2001: német nyelvből állami középfokú, C típusú

ZMP (Zentrale Mittelstufe Prüfung), Goethe Institut

1989: angol nyelvből állami középfokú, C típusú

Munkahelyek:

2000- : Deutsche Schule Budapest (Thomas Mann Gimnázium)

1996-1998: Budenz József Alapítványi Gimnázium

1991-1995: Batthyány Kázmér Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola

Konferenciák:

Polgár és kontextusa, Átmenet és különbözőség Közép-és Kelet Európában, a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Doktorjelölt Szimpóziuma, Babeş-Bolyai Egyetem, Kolozsvár, 2011. 08. 23.

Polgár és kontextusa, Pécsi Tudományegyetem, Irodalomtudományi Doktoriskola, Műhelykonferencia, 2011. 01. 17.

Fokalizáció és kontextus Márai Sándor Válás Budán c. regényében, Határátlépések, VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Babeş-Bolyai Egyetem, Kolozsvár, 2010. 08. 26-27.

Narrativitás, történetiség, értékpluralizmus a kánon újraírásában, Kötelező, közös, kölcsönös, olvasmány, A Magyar Olvasástársaság, a Könyvtárostánárok Egyesülete, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum és az Oktatáskutató-és Fejlesztő Intézet konferenciája, Budapest, 2009. 03. 28.

Fragmentált tudat versus személyes azonosság. Márai Sándor: Idegen emberek (1930), Kánon&Co. Szövegsorsok és kanonizációs folyamatok, Doktorandusz konferencia, Károli Gáspár Egyetem, Német Tanszék, 2008. 11.14

Ricoeur mimézisfogalma, a narratív identitás témája és Márai monológtechnikájaHatárátlépések: Mimézi, reprezentáció, referencia, Műhelykonferencia,

PTE, BTK, Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék, Irodalomtudományi Doktori Program, 2008. 01. 17.

VIII. Publikációs jegyzék

Ismertetések, kritikák:

Márai Sándor: Bolhapiac, Új Dunatáj, 2011, 1-2, 81-86.

Történeti tudatregény. Spiró György: Tavaszi Tárlat, Forrás, 2011, 6, 108-110.

Eds: Sandra Heinen, Roy Sommer: Narratology in the Age of Cross-Disciplinary Research, Helikon, 2011, 1-2. 230-231.

Csáth-értelmezések. Hózsá Éva: Csáth-allé (és kitérők), Forrás, 2010/9, 110-112.

Elbeszélés, kultúra, történelem. (Narratívák 8.), Szerk. Kisantal Tamás, Helikon, 2010/1-2.

Korhatáros művészet, George Grosz és az erotika, Magyar Narancs, XX. Évf. 31. szám, 2008. július 31, 32.

Tanulmányok:

Polgár és irodalma: Hatás, funkció és a szerző képe Márai Sándor Egy polgár vallomásai első kötetének recepciójában, Irodalomtörténeti Közlemények 2015, 6. sz., 778-802.

A polgári identitás regénye: Az identitás kérdései Márai Sándor Egy polgár vallomásai első kötetében, Literatura, 2015, 3. sz., 256-276.

Kontextuális-kulturális narratológia és funkciótörténet, Helikon Irodalomtudományi Szemle, 2014, 2. sz., 155-181.

A szerző feltámadása, Helikon Irodalomtudományi Szemle 2014, 2. sz., 259-269.

A szintézis megkerülhetetlensége: A megbízhatatlan elbeszélő a kulturális-kontextuális narratológia tükrében, Helikon Irodalomtudományi Szemle, 2014, 2. sz., 270-287.

Polgár és kontextusa. Márai Sándor Egy polgár vallomásai című művének recepciója.

Funkciótörténeti áttekintés, szerk. Fenyvesi Kristóf: Átmenet és különbözőség.

Magyarságtudományok kelet-közép-európai kontextusban. A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Doktorjelölt Szimpóziuma, Kolozsvár, 2011. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2012, 197-212.

A narratíva társadalmi kulturális beágyazottsága, Iskolakultúra, 2011. (21. évf.) 8-9. sz. 42-50.

A szöveg mint tárgy. Vizualitás, narráció és társadalmi reprezentáció Márai Sándor Bolhapiac című kötetében, 1934, 2009, Forrás, 2011, 1, 94-106.

Székely- Kovács Olga (1900-1971), Forrás, 2011,1, 107-113.

A kontextus kihívása: a kontextuális narratológia lehetőségei és problémái, Literatura, 2010,3, 269-279.

Narrativitás, történetiség, értékpluralizmus a kánon újraírásában, Könyv és Nevelés, XI évf., 2009,2, 37-42.

Fragmentált tudat versus személyes azonosság. Márai Sándor: Idegen emberek (1930), *Studia Caroliensia* 2009, 1, 97-111.

Roger Fry (esszé), Holmi, 2006,12, 1686-1691.

Egy magyar a Bloomsburyben: a poézis elmélete, Életünk, 2003, 2, 183-192.

Egy elmerült sziget legendája, Békássy Ferenc, 1893-1915, Életünk, 2002, 11-12, 1015-1031.

Bibliográfiák:

Válogatott bibliográfia: Funkciótörténet, Helikon Irodalomtudományi Szemle, 2014, 2, 289-290.

Válogatott bibliográfia: Kontextuális-kulturális narratológia, kultúrtörténeti narratológia; Helikon Irodalomtudományi Szemle, 2014, 2, 290-292.

Szakfordítások:

Nancy Armstrong: A realizmus tárgya, Helikon Irodalomtudományi Szemle, 2014, 2, 226-231.

Nancy Armstrong: Mielőtt a realizmus képmássá vált volna; Helikon Irodalomtudományi Szemle 2014, 2, 232-240.

Caroline Elam: Modern látomás és „rég mesterek”: Roger Fry Cézanne képe, szerk, Geskó Judit: Cézanne és a múlt, Hagyomány és alkotóerő, Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2012, 163-178.

Amos Wilder: A parabola, Narratívák, 9, szerk, Horváth Imre és Thomka Beáta, Kijárat Kiadó, Budapest, 2010, 223-239.

Stephen Greenblatt: Mi az irodalomtörténet?, Narratívák, 8, szerk, Kisantal Tamás, Kijárat Kiadó, Budapest, 2009, 109-132.

Roger Fry: Seurat, Holmi, 2006,12, 1691-1696.

Roger Fry: Vincent Van Gogh, Holmi, 2006, 12, 1697-1703.

Desmond MacCarthy: A posztimpresszionista kiállítás, 1910, Nagyvilág, 2005, 5, 390-393.

E. M. Forster: Névtelenség- Egy vizsgálódás eredménye, Nagyvilág, 2004, 11, 922-930.

Lytton Strachey: Művészet és illetlenség, Nagyvilág, 2004, 3, 257-263.

John Maynard Keynes: Newton másik arca, 2000, 2003, 4, 69-75.

Szerkesztés:

Helikon, 2014, 2. szám, Funkciótörténet és kontextuális-kulturális narratológia
153-298.